

Studia PRAWNICZE

Zeszyt 2 (202) 2015
Warszawa 2015

Anna Natalia Schulz ■

STAN CYWILNY OSÓB HOMOSEKSUALNYCH A ZASADA NIEDYSKRIMINACJI W ORZECZNICTWIE TSUE NA TLE ODPOWIEDZI NA PYTANIE PREJUDYCJALNE W SPRAWIE C-267/12 – *FRÉDÉRIC HAY PRZECIW CRÉDIT AGRICOLE MUTUEL DE CHARENTE-MARITIME ET DES DEUX-SÈVRES*

Wprowadzenie

W dniu 12.12.2013 r. TSUE¹ odpowiedział na pytanie prejudycjalne w sprawie C-267/12 – Frédéric Hay przeciwko Crédit agricole mutuel de Charente-Maritime et des Deux-Sèvres.²

Orzeczenie podtrzymuje i rozwija linię orzeczniczą Trybunału dotyczącą zasady niedyskryminacji w sprawach pracowniczych związanych ze stanem cywilnym zainteresowanych osób homoseksualnych. Rozstrzygnięcie pokazuje oddziaływanie prawa europejskiego na prawo krajowe w kwestiach pozostających na styku kompetencji państw członkowskich i prawa unijnego, jako że kwestie stanu cywilnego nie weszły do katalogu wyłącznych kompetencji UE na podstawie prawa pierwotnego. Jego analiza skłania do ukazania i skomentowania założeń przyjętego przez Trybunał kierunku orzekania co do materii, która pozostaje w różnym zakresie i w różny sposób uregulowana w poszczególnych państwach członkowskich.

¹ Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej

² Dalej cytowane jako orzeczenie w sprawie F. Hay.

Stan faktyczny

W roku 2007, skarżący – pracownik banku *Crédit agricole*, w związku z zawarciem paktu solidarności (PACS) ze swoim partnerem domagał się 10 dni urlopu okolicznościowego oraz dodatku finansowego, jakie na mocy krajowego porozumienia zbiorowego przysługiwały pracownikom banku z okazji zawarcia przez nich związku małżeńskiego. Odmówiono mu. W owym czasie postanowienia porozumienia nie przewidywały przyznawania wymienionych świadczeń z powodu zawarcia PACS. Na drodze sądowej, zarzucił bankowi dyskryminację opartą na orientacji seksualnej. Jego żądania łącznie z ekwiwalentem za urlop okolicznościowy opiewały na 3517,14 euro.

Zarówno francuski sąd I instancji, jak i sąd apelacyjny oddaliły jego pozew podkreślając, że świadczenia, których domagał się powód związane były nie z faktem zatrudnienia, ale ze zmianą stanu cywilnego. W roku 2007 prawo francuskie odmiennie regulowało małżeństwo oraz pakt solidarności cywilnej. W trakcie rozpatrywania sprawy zmienił się we Francji stan prawny – rozszerzono uprawnienia z układu zbiorowego w *Crédit agricole* także na związki partnerskie oraz wprowadzono małżeństwa osób jednej płci.

Sąd kasacyjny zwrócił się do TSUE z pytaniem prejudycjalnym o wykładnię dyrektywy Rady 2000/78/WE z 27 listopada 2000r. ustanawiającej ogólne warunki ramowe równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy.

Odpowiedź na pytanie prejudycjalne

Trybunał orzekł, że:

„Wykładni art. 2 ust. 2 lit. a) dyrektywy Rady 2000/78/WE z dnia 27 listopada 2000 r. ustanawiającej ogólne warunki ramowe równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy należy dokonywać w ten sposób, że stoi on na przeszkodzie postanowieniu porozumienia zbiorowego, takiemu jak rozpatrywane w postępowaniu głównym, na podstawie którego pracownik zawierający PACS z osobą tej samej płci jest wyłączony z prawa do uzyskania korzyści, takich jak urlop okolicznościowy i dodatek płacowy, przyznawanych pracownikom z okazji zawarcia przez nich związku małżeńskiego, jeśli przepis krajowy danego państwa członkowskiego nie zezwala na zawarcie związku małżeńskiego osobom tej samej płci, ponieważ z uwagi na przedmiot tych korzyści i przesłanki ich przyznania wspomniany pracownik znajduje się w sytuacji porównywalnej do sytuacji pracownika wstępującego w związek małżeński.”

Trybunał rozważał kolejno:

- możliwość zastosowania dyrektywy 2000/78 w odniesieniu do przedstawionego stanu faktycznego,
- na ile w jego ocenie rzeczywiście zaistniała dyskryminacja i jaki był jej charakter.

Status par osób tej samej płci

Rozpatrując problematykę dyskryminacji, Trybunał zajął się analizą statusu par homoseksualnych wstępujących w PACS. Porównywał zakres uprawnień przysługujących partnerom zawierającym takie związki z zakresem uprawnień małżonków.

Trybunał zaznaczył, że zgodnie z 22 motywem preambuły dyrektywy 2000/78, „nie narusza [ona] przepisów prawa krajowego dotyczących stanu cywilnego i wynikających z tego świadczeń”.³ To do państw członkowskich należy tworzenie i egzekwowanie przepisów w tym zakresie. Sądy francuskie odmówiły panu Hay prawa do świadczeń, albowiem w ich ocenie łączyły się one właśnie ze zmianą stanu cywilnego.

Francuski sąd I instancji stwierdził, że „świadczenie przyznawane w związku z zawarciem małżeństwa nie jest związane z zatrudnieniem, lecz stanem cywilnym i że Kodeks cywilny ustanawia rozróżnienie pomiędzy związkiem małżeńskim a PACS”, zaś pomimo zmiany porozumienia zbiorowego Crédit agricole i objęcia jego działaniem także osób, które zawarły PACS, nie można zastosować go z mocą wsteczną.⁴

Francuski sąd II instancji podkreślał zaś, że „PACS różni się od związku małżeńskiego formalnościami związanymi z uroczystością jego zawarcia, możliwością zawarcia go przez dwie pełnoletnie osoby fizyczne odmiennej lub tej samej płci, sposobem ustania, jak również wzajemnymi obowiązkami w zakresie prawa rzeczowego, spadkowego i pochodzenia dzieci. Sąd ten uznał również, że różnica w traktowaniu małżonków i osób, które zawarły PACS, w odniesieniu do korzyści płacowych z tytułu wydarzeń rodzinnych nie wynika ani z ich sytuacji rodzinnej, ani orientacji seksualnej, lecz z różnicy statusu związanego z ich stanem cywilnym, który nie stawia ich w identycznej sytuacji.”⁵

³ Pkt 26 orzeczenia w sprawie F. Hay, uzupełnienie autorki.

⁴ Pkt 17 orzeczenia w sprawie F. Hay.

⁵ Pkt 18 orzeczenia w sprawie F. Hay.

Sprawa nasuwa więc pytania o zakres poszanowania kompetencji państw członkowskich w zakresie stanu cywilnego. Pojawiła się w związku z tym konieczność uzasadnienia, dlaczego Trybunał nie przyjął argumentów podnoszonych przez sądy francuskie. Odrzucił związek spornych świadczeń ze stanem cywilnym, nie uwzględniając wyłączenia wskazanego w preambule. Podkreślił, że celem dyrektywy 2000/78 „jest walka z pewnymi rodzajami dyskryminacji w odniesieniu do zatrudnienia i pracy, w tym dyskryminacji ze względu na orientację seksualną, w celu realizacji w państwach członkowskich zasady równego traktowania”.⁶

Istotne jest pytanie, co rozumieci twórcy dyrektywy pod pojęciem „stanu cywilnego” i jakiego rodzaju świadczenia mieli na uwadze. Wyłączenie bowiem świadczeń związanych ze stanem cywilnym z zasięgu oddziaływania dyrektywy 2000/78 znajduje się co prawda w preambule, a nie w części ściśle normatywnej tego aktu, jednak umieszczanie w tekście prawnym *passusów* także w częściach o charakterze interpretacyjnym i wskazującym podstawy aksjologiczne części normotwórczej z reguły nie jest bezcelowe.

Odnosząc się do wskazanych terminów, dyrektywa nie definiuje ani stanu cywilnego, ani nie wymienia świadczeń z nim związanych. Wiele terminów zawartych w dyrektywie nie jest precyzyjnych, co pozwala Trybunałowi na pewną swobodę interpretacyjną. Pamiętać jednak należy, że to do państwa członkowskiego należy przyjęcie takich środków prawnych, by osiągnąć wskazane w dyrektywie cele.

Czasem uzupełniającą rolę w procesie interpretacji tekstu prawnego stanowią tzw. *travaux preparatoire*. Na początku preambuły do dyrektywy 2000/78 znajduje się krótka lista dokumentów, które dotyczyły jej fazy przygotowawczej, jednak w żadnym z nich nie ma uwag, które stanowiłyby pomoc interpretacyjną w ustalaniu znaczenia frazy: „świadczenia związane ze stanem cywilnym”.⁷

Tymczasem stan cywilny nie jest zdefiniowany w sposób jednakowy we wszystkich państwach członkowskich Unii. W doktrynie polskiej istnieją dywagacje na temat objęcia nim wszystkich elementów ujawnianych w aktach stanu

⁶ Pkt 26 orzeczenia w sprawie F. Hay.

⁷ Opinion of the Economic and Social Committee on: the «Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on certain Community measures to combat discrimination», the «Proposal for a Council Directive establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation», the «Proposal for a Council Directive implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin», and the «Proposal for a Council Decision establishing a Community Action Programme to combat discrimination 2001–2006» – Dz. U. EU C 204, z 18.07.2000, s. 0082–0090.

cywilnego bądź też ograniczenia tego pojęcia ściśle do stanu rodzinnego danej osoby – to jest do ustalenia jej pochodzenia/lub faktu jej przysposobienia oraz ewentualnego faktu pozostawania przez nią w związku małżeńskim bądź w stanie wolnym.⁸ Nowe prawo o aktach stanu cywilnego nie rozstrzyga tego dylematu, pomimo wprowadzenia ustawowej definicji stanu cywilnego.⁹

Wprowadzanie w państwach Unii zróżnicowanych regulacji w zakresie pożycia konkubentów, związków osób jednej płci, macierzyństwa zastępczego nie ułatwia jednoznacznego określenia tego zagadnienia ani nie ułatwia zrozumienia, jakich świadczeń dotyczy 22 zdanie preambuły.

Idąc tokiem rozumowania Trybunału, po objęciu w imię zasady niedyskryminacji świadczeń będących przedmiotem omawianego orzeczenia, można się zastanawiać, jakie inne, w świetle np. prawa polskiego, świadczenia wynikające ze stanu cywilnego pozostałyby wyłączone w świetle 22 akapitu preambuły ze spektrum oddziaływania dyrektywy 2000/78. Bezpośrednio na podstawie stanu cywilnego oparte są zobowiązania o charakterze alimentacyjnym, ale trudno je uznać za wchodzące w materię uregulowaną dyrektywą, albowiem nie są one bezpośrednio powiązane z ogólnymi warunkami zatrudnienia i pracy. Być może można by się doszukać jakichś świadczeń w szczegółowych aktach prawnych, które powiązane ze stanem cywilnym mogłyby zostać uzasadnione w świetle dyrektywy. Tego typu analiza znacząco przekroczyłaby jednak ramy niniejszego opracowania.

Wcześniejsze orzeczenia ETS

W omawianej sprawie Trybunał odwołał się do wcześniejszego orzecznictwa, szczególnie do odpowiedzi prejudycjalnych dotyczących dyrektywy 2000/78 w sprawach Tadao Maruko przeciwko Versorgungsanstalt der deutschen Bühnen, nr C-267/06, z dnia 1.04. 2008 r. oraz Jürgen Römer przeciwko Freie und Hansestadt Hamburg, nr C-147/08, z dnia 10.05.2011.¹⁰ Podnoszono

⁸ Por. uwagi na ten temat odnośnie prawa polskiego: np. J. Ignatowicz, *Pojęcie stanu cywilnego i praw stanu cywilnego* [w:] J. St. Piątkowski, *System prawa rodzinnego i opiekuńczego*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1985, s. 74 i nast.; T. Smoczyński, *Stan cywilny* [w:] *System Prawa Prywatnego* pod red. Z. Radwańskiego, Tom 11 *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, T. Smoczyński (red.), Warszawa, wydanie II, C.H. Beck, Warszawa 2014, s. 12 i nast.

⁹ Art. 2 ust. 1 ustawy Prawo o aktach stanu cywilnego z 28.11.2014, Dz. U. 2014, poz. 1741.

¹⁰ Dalej cytowane jako orzeczenia odpowiednio w sprawie T. Maruko i orzeczenie w sprawie J. Römer.

w nich wątpliwości co do możliwości powołania się na postanowienie preambuły tego aktu prawnego. Omówienie tej problematyki znajduje się szczególnie w opiniach Rzeczników Generalnych D. Ruiz'a-Jarabo Colomera¹¹ oraz N. Jääskinena¹² zgłoszonych do orzeczeń w sprawie T. Maruko¹³ i w sprawie J. Römer.

W sprawie T. Maruko chodziło o odmowę wypłacenia tzw. renty wdowiej pozostałemu przy życiu partnerowi zarejestrowanemu. Na gruncie prawa niemieckiego osoby tej samej płci mogą rejestrować swoje partnerstwo, nie mogą jednak zawrzeć ze sobą związku małżeńskiego. Spór prawny powstał, gdy o tego typu świadczenie wystąpił zarejestrowany partner zmarłego członka kasy emerytalnej teatrów niemieckich.

Analizując zgłoszone w tamtej sprawie uwagi Zjednoczonego Królestwa, które uznało, że sprawa dotyczyła świadczeń związanych ze stanem cywilnym i postulowało nierozpatrywanie kwestii podnoszonych w postępowaniu prejudycjalnym, Rzecznik Generalny potwierdził, że wśród kompetencji Wspólnoty nie figurują świadczenia zależne od stanu cywilnego. Pomimo tego, że uznał ten argument „za interesujący i dobrze uzasadniony”¹⁴, nie zgodził się z nim jednak, wskazując, dlaczego w stanie faktycznym sprawy T. Maruko należało mimo wszystko zastosować prawo wspólnotowe. Istotny dla niego okazał się właśnie fakt umiejscowienia wyłączenia świadczeń związanych ze stanem cywilnym poza częścią normatywną dyrektywy.

Stwierdził, że „preambuła nie ma mocy wiążącej, w przeciwieństwie do głównej części normatywnej aktu, a tam ograniczenie zawarte w preambule nie zostało uregulowane.” W związku z tym „motyw 22 dyrektywy 2000/78, podobnie jak pozostałe, jedynie pomaga przy wykładni jej przepisów i nie należy przypisywać mu nadmiernego znaczenia.” Ponadto „prawo europejskie przejmuje poglądy każdego państwa dotyczące małżeństwa, stanu wolnego, wdowieństwa i pozostałych aspektów „stanu cywilnego”. Tym samym w opinii Rzecznika Generalnego „kompetencje państw członkowskich pozostają nienaruszone w zakresie stanu cywilnego, jednak powinny być one wykonywane z poszanowaniem porządku wspólnotowego.”¹⁵ W tym miejscu można zadać pytanie, na czym owo

¹¹ Opinia Rzecznika Generalnego D. Ruiza-Jarabo Colomera w sprawie T. Maruko, pkt 73–81.

¹² Opinia Rzecznika Generalnego N. Jääskinena do sprawy J. Römera, pkt 69–82.

¹³ Pkt. 58–60 orzeczenia w sprawie T. Maruko.

¹⁴ Opinia Rzecznika Generalnego D. Ruiza-Jarabo Colomera w sprawie T. Maruko, pkt 75.

¹⁵ Opinia Rzecznika Generalnego D. Ruiza-Jarabo Colomera w sprawie T. Maruko, pkt 76–78, powtórzył to Rzecznik Generalny N. Jääskinen, w opinii do sprawy

„przejęcie poglądów” ma polegać, skoro i tak ostatecznie należy zastosować prawo wspólnotowe?

Stanowisko Rzecznika D. Ruiza-Jarabo Colomera zostało podzielone także przez Rzecznika Generalnego N. Jääskinena w sprawie J. Römer. Dotyczyła ona odmowy naliczania świadczeń emerytalnych na zasadach przysługujących małżonkom zainteresowanemu mężczyźnie, który zarejestrował swój związek z partnerem. N. Jääskinen podkreślił, że „motyw 22 dyrektywy 2000/78 powtarza jedynie ograniczenie zakresu stosowania przewidziane w art. 3 ust. 1 *in limine*, na mocy którego wspomniana dyrektywa stosuje się jedynie „[w] granicach kompetencji Wspólnoty”.

Uznał, że „w rzeczywistości w motywie 22 dyrektywy 2000/78 ograniczono się do przypomnienia oczywistego z resztą ograniczenia, wywodzącego się z art. 13 ust. 1 WE, zastosowania wspomnianej dyrektywy do „kompetencji Wspólnoty”, zgodnie z art. 3 ust. 1 *in limine* [...] dyrektywy 2000/78”. Podkreślił, że w jego opinii motyw 22 preambuły tego aktu „nie powinien być więcej wykorzystywany w celu umożliwienia wykluczenia tylko na jego podstawie kontroli zgodności z dyrektywą 2000/78 przepisów prawa wewnętrznego przewidujących, że małżonkowie są traktowani korzystniej niż partnerzy zarejestrowani”.

Dodał, że „w obszarach objętych zakresem stosowania prawa Unii, takich jak korzystanie z podstawowych wolności lub warunki traktowania pracowników w ramach ich życia zawodowego, państwo członkowskie nie może uzasadniać naruszenia tego prawa, powołując się na treść przepisów krajowych dotyczących stanu cywilnego.”¹⁶

W sprawie J. Römer kwestia styku kompetencji państwa i prawa wspólnotowego/unijnego budziła zastrzeżenia sądu niemieckiego, co znalazło wyraz w pytaniach prejudycjalnych. Sąd krajowy miał wątpliwości dotyczące relacji pomiędzy dyrektywą a prawem niemieckim i konstytucyjną zasadą ochrony rodziny. Co ciekawe jednak, poza sądem niemieckim, jakiejkolwiek wątpliwości tej natury podniósł przed Trybunałem jedynie rząd Zjednoczonego Królestwa w sprawie T. Maruko.¹⁷ W doktrynie podkreśla się, że na początku obowiązywania dyrektywy 2000/78, w toku jej implementowania, w niektórych państwach

J. Römera – pkt 74.; por. J. Maliszewska-Nienartowicz, *Zakaz dyskryminacji ze względu na orientację seksualną i jego skutki* – glosa do wyroku TS z 10.05.2011 r. w sprawie C-147/08 Jürgen Römer przeciw Freie und Hansestadt Hamburg, EPS 2012, Nr 5, s. 4.

¹⁶ Opinia Rzecznika Generalnego N. Jääskinena do sprawy J. Römera – pkt 73, 77 i 79.

¹⁷ W sprawie tej poza pełnomocnikiem rządu Zjednoczonego Królestwa wzięła udział także pełnomocnik rządu holenderskiego.

członkowskich (a było ich wówczas 15) przyjmowano, że postanowienie akapitu 22 daje podstawę do faworyzowania związków małżeńskich, a sądy w Niemczech oraz w Wielkiej Brytanii, stosując prawo wspólnotowe, dawały temu wyraz w swoich rozstrzygnięciach.¹⁸

W orzecznictwie poprzedzającym przywoływane wyroki odnoszącym się do innych aktów prawa wspólnotowego, rozważania na temat relacji pomiędzy kompetencjami krajowymi z zakresu stanu cywilnego a prawem wspólnotowym i uprawnieniami Trybunału pojawiły się, między innymi, w orzeczeniu D i Królestwo Szwecji przeciw Radzie.¹⁹ Sprawa dotyczyła dodatków rodzinnych dla urzędnika Rady Unii Europejskiej, który będąc obywatelem szwedzkim, wstąpił w związek rejestrowy ze swoim partnerem i żądał uznania ich związku za małżeństwo w rozumieniu regulaminu urzędników Wspólnot dla uzyskania dodatku rodzinnego. W ówczesnej sprawie Sąd I Instancji na podstawie wcześniejszego orzecznictwa uznał, że termin „małżeństwo” w świetle regulaminu pracowników dotyczył związku kobiety i mężczyzny i Rada nie miała obowiązku uznawać za takowe związku rejestrowego obywateli szwedzkich. W tamtej sprawie Królestwa Szwecji, Danii i Norwegii wnosiły, by termin „małżeństwo” Sąd I Instancji interpretował zgodnie z prawem państwa członkowskiego (w prawie szwedzkim związek partnerski był już wówczas zrównany z małżeństwem w klasycznym rozumieniu tego terminu). Ich zdaniem, skoro prawodawstwo dotyczące stanu cywilnego pozostaje w wyłącznej kompetencji państw członkowskich, Sąd I Instancji nie powinien nadawać terminom się z niego wywodzącym własnej interpretacji w świetle regulaminu urzędników Wspólnot. Miało to mieć ten efekt, że na potrzeby stosowania regulaminu pracowników Wspólnot, stan cywilny uzyskany przez zarejestrowanych partnerów według prawa szwedzkiego pośrednio musiałby być uznany za odpowiadający związkowi małżeńskiemu także w innych państwach członkowskich. Skarga oraz apelacja od wyroku zostały oddalone, głównie na tej podstawie, że Trybunał uznał się za właściwy do nadawania własnej interpretacji terminowi „małżeństwo” w świetle wspólnotowego aktu prawnego. Wskazał jednak, że wypowiedź w tak kontrowersyjnej kwestii należy raczej do legislatora, a nie Trybunału jako interpretatora. Sporne postanowienia regulaminu zostały następnie zmienione i obecnie obejmują również partnerów zarejestrowanych.²⁰

¹⁸ C. Tobler, K. Waaldijk, *Case C-267/06, T. Maruko v. Versorgungsanstalt der deutschen Bühnen, Judgment of the Grand Chamber of the Court of Justice of 1 April 2008*, Common Market Law Review 46, No 2, i przytoczone tam piśmiennictwo, s. 732.

¹⁹ D i Królestwo Szwecji przeciw Radzie, sprawy połączone nr C-122/999 i C-125/99, wyrok w z dnia 31.05.2001 (w sprawie apelacji od wyroku Sądu I Instancji nr T-264/99).

²⁰ Aneks VII do regulaminu urzędników Wspólnot.

Na podstawie tego oraz innych orzeczeń wydanych przed przyjęciem dyrektywy 2000/78 oraz uzyskaniem przez Kartę praw podstawowych mocy wiążącej, Trybunał był postrzegany jako organ podchodzący z pewną ostrożnością do styku kompetencji prawa wspólnotowego i porządków krajowych w zakresie podejmowania decyzji związanych w jakimś zakresie ze stanem cywilnym. Rozstrzygnięcia Trybunału oceniane były jako wyważone.²¹ Niektóre oceny dyrektywy 2000/78 zakładały w związku z tym, że „ETS nie będzie lekceważył wskazówek zawartych w 22 akapicie preambuły” tego aktu.²²

Przyjęta linia orzecznicza Trybunału dowodzi jednak, że obecnie wskazane postanowienie preambuły jest ignorowane. Trybunał uznał bowiem, że zawiera ono jedynie potwierdzenie zasady zawartej w prawie pierwotnym UE, co nie oznacza jednak całkowitego wykluczenia ingerencji Trybunału w prawo wewnętrzne państw członkowskich w tej materii.²³

Charakter spornych świadczeń i stosowanie prawa wspólnotowego

Oceniając rodzaj spornych w sprawie świadczeń, Trybunał stwierdził, że w świetle dyrektywy 2000/78, a szczególnie jej art. 3 ust. 1 lit. c), należy je za rodzaj wynagrodzenia. Zgodnie z dotychczasowym orzecznictwem Trybunału, pojęcie to interpretowane jest w sposób szeroki i obejmuje „w szczególności wszystkie korzyści pieniężne lub świadczenia w naturze, pod warunkiem ich uzgodnienia, obecne lub przyszłe, otrzymywane przez pracownika od pracodawcy bezpośrednio lub pośrednio z racji zatrudnienia, na podstawie umowy o pracę, przepisów ustawowych, czy też według uznania”.²⁴ Dlatego Trybunał uznał, że w sprawie F. Hay, znajduje zastosowanie prawo wspólnotowe, a tym samym sprawę tę uznano za podlegającą ocenie Trybunału Sprawiedliwości.

Jak przypomniano w opinii Rzecznika Generalnego do jednego z wcześniejszych orzeczeń, mające pierwszeństwo prawo wspólnotowe „zakłada poszanowanie zasady niedyskryminacji ze względu na orientację seksualną, co

²¹ Por. Ł. Horała, *Zakaz dyskryminacji ze względu na orientację seksualną w prawie Unii Europejskiej*, Przegląd Prawa Europejskiego 2005, Nr 1, s. 17–43 i cytowane tam piśmiennictwo, s. 28 i nast.; A. Bodnar, *Zakaz dyskryminacji osób homoseksualnych pozostających w związkach partnerskich* – glosa do wyroku ETS z 1.04.2008 r. w sprawie C-267/06 T. Maruko przeciw Versorgungsanstalt der deutschen Bühnen, EPS, 2008, nr 10, s. 43.

²² Ł. Horała, *Zakaz dyskryminacji ze względu na orientację...*, dz. cyt., s. 33.

²³ C. Tobler, K. Waaldijk, *Case C-267/06, T. Maruko...*, dz. cyt., s. 734–735.

²⁴ Trybunał przywołał w tym miejscu wyrok z dnia 6 grudnia 2012 r. w sprawach połączonych C-124/11, C-125/11 i C-143/11 Dittrich i in., pkt 35.

zostało uregulowane w Karcie praw podstawowych (art. 21), a wcześniej w Europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 1950 r. i że zgodnie z art. 6 TUE Unia gwarantuje jej poszanowanie”.²⁵ Trzeba przyznać jednak, że ani w orzeczeniu w sprawie F. Hay, ani we wcześniejszych sprawach niemieckich, Trybunał nie wychodzi ze swoją argumentacją poza zakres dyrektywy 2000/78 i nie przywołuje postanowień Karty praw podstawowych.²⁶

Problematyka dyskryminacji

Dyrektywa 2000/78 wskazuje dwie możliwe formy dyskryminacji – bezpośrednią i pośrednią (art. 2 dyrektywy). Pierwsza występuje, gdy „osobę traktuje się mniej przychylnie niż traktuje się, traktowano lub traktowano by inną osobę w porównywalnej sytuacji, między innymi, ze względu na orientację seksualną”. O dyskryminacji pośredniej można mówić w świetle dyrektywy 2000/78, „gdy przepis, kryterium lub pozornie neutralna praktyka może doprowadzić do szczególnie niekorzystnej sytuacji dla osób [...] danej orientacji seksualnej, w stosunku do innych osób, chyba że: taki przepis, kryterium lub praktyka jest obiektywnie uzasadniona celem zgodnym z prawem, a środki mające służyć osiągnięciu tego celu są właściwe i konieczne.” W praktyce rozróżnienie pomiędzy dyskryminacją pośrednią czy bezpośrednią w rozumieniu powyższych definicji nie zawsze jest proste.

W ocenie, czy doszło do zaistnienia dyskryminacji i jaki ma ona charakter decyduje przyczyna w postaci istnienia przepisu lub praktyki wprowadzających odmienną sytuację dla danej grupy osób ze względu na ich cechę lub cechy (w sytuacji dyskryminacji bezpośredniej) lub (w sytuacji dyskryminacji pośredniej) na skutek dla danej grupy stosowania przepisów o charakterze neutralnym.²⁷

W ocenie Trybunału, francuski sąd kasacyjny, który skierował pytanie prejudycjalne zakładał, że w świetle postanowień krajowego porozumienia zbiorowego *Crédit agricole* w sprawie mogła zaistnieć dyskryminacja pośrednia ze względu na orientację seksualną w rozumieniu art. 2 ust. 2 lit. b) dyrektywy

²⁵ Opinia Rzecznika Generalnego D. Ruiza-Jarabo Colomera w sprawie T. Maruko, pkt. 76–78.

²⁶ Por. Krytyczne uwagi dotyczące tego stanu rzeczy w orzeczeniu T. Maruko – M. Ziółkowski, *Problem wspólnotowego zakazu dyskryminacji homoseksualnych partnerów w rejestrowanych związkach partnerskich*, EPS, 2009, Nr 10, s. 38.

²⁷ J. Maliszewska-Nienartowicz, *Zakaz dyskryminacji ze względu...*, dz. cyt., s. 44–45.

2000/78 i zastanawiał się, czy była ona uzasadniona. Tymczasem opierając się na wcześniejszych, wskazanych rozstrzygnięciach, Trybunał ocenił zaistniałą sytuację jako dyskryminację bezpośrednią, stwierdzając, że jeśli „normy prawne państwa członkowskiego przewidują [...] korzyści w zakresie wynagrodzenia czy warunków pracy jedynie dla pracowników, którzy wstąpili w związek małżeński, podczas gdy zawarcie związku małżeńskiego jest prawnie możliwe w tym państwie członkowskim jedynie między osobami odmiennej płci, ustanawiają bezpośrednią dyskryminację ze względu na orientację seksualną wobec pracowników o orientacji homoseksualnej, którzy zawarli PACS i którzy znajdują się w sytuacji porównywalnej.²⁸

Ponadto w pkt 44 orzeczenia Trybunał stwierdził jednoznacznie, że „pozostaje [...] dyskryminacją bezpośrednią różnica w traktowaniu nie wyrażnie ze względu na orientację seksualną, a ze względu na s t a n m a ł ż e ń s k i²⁹ pracowników, skoro w związku z tym, że związek małżeński jest zastrzeżony dla osób odmiennej płci, pracownicy homoseksualni nie mogą spełnić przesłanki koniecznej do uzyskania żądanej korzyści.” Na marginesie można jednak zgłosić pytanie, czy celem zawarcia PACS było uzyskanie korzyści majątkowej w postaci urlopu okolicznościowego oraz dodatku finansowego?³⁰

Uznanie dyskryminacji za bezpośrednią, zarówno w sprawie F. Hay, jak i w sprawach niemieckich było korzystne dla skarżących.³¹ Co ciekawe, we wszystkich wskazanych sprawach sądy kierujące pytania prejudycjalne zakładały istnienie wobec skarżących dyskryminacji pośredniej, co może oznaczać, że uznawały istniejące przepisy krajowe za neutralne. W piśmiennictwie podkreśla się, że wskazanie przez Trybunał, że w zaistniałych sprawach niemieckich okolicznościach doszło do dyskryminacji bezpośredniej nie zostało wystarczająco uzasadnione.³² W tej sytuacji ocena Trybunału w sprawie F. Hay zmusza do głębszej refleksji na temat przesłanek uznania tego typu dyskryminacji za bezpośrednią.

Kwestię tę Trybunał rozstrzygnął, odwołując się do orzeczeń w sprawach T. Maruko oraz J. Römer. Przypomniął, że zgodnie z dyrektywą 2000/78

²⁸ Podobnie ww. wyroki – T. Maruko, pkt 73; J. Römer, pkt 52.

²⁹ Podkreślenie autorki.

³⁰ Por. uwagi na ten temat M. Łączkowska, *Glosa do wyroku Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z dnia 12 grudnia 2013 r. w sprawie Frédéric Hay przeciwko Crédit agricole mutuel de Charente-Maritime et des Deux-Sèvres*, Forum Prawnicze 2014, Nr 4, s. 48–54.

³¹ Podobnie J. Maliszewska-Nienartowicz, *Zakaz dyskryminacji ze względu...*, dz. cyt., s. 45.

³² J. Maliszewska-Nienartowicz, *Zakaz dyskryminacji ze względu...*, dz. cyt., s. 44; C. Tobler, K. Waaldijk, *Case C-267/06, T. Maruko...*, dz. cyt., s. 736.

o dyskryminacji bezpośredniej można mówić, gdy „pewną osobę traktuje się z jednej z przyczyn wymienionych w art. 1 tej dyrektywy, do których zalicza się orientacja seksualna, mniej przychylnie niż inną osobę w porównywalnej sytuacji.” Ocena zaistnienia dyskryminacji bezpośredniej powinna opierać się na zbadaniu, czy dane osoby znajdują się w sytuacji porównywalnej, oraz w „sposób szczególny i konkretny” zasad, na jakich przyznawane jest dane świadczenie.³³

Trybunał zastrzegł we wskazanych sprawach dotyczących prawa niemieckiego, że analiza porównawcza sytuacji partnerów homoseksualnych pozostających w związkach rejestrowanych i małżonków ograniczona powinna być do przepisów mających znaczenie dla konkretnego świadczenia. Opierając się na wymienionych rozstrzygnięciach, Trybunał powtórzył w sprawie F. Hay, że jego zadaniem nie jest badanie, „czy prawo krajowe dokonało ogólnego i pełnego zrównania zarejestrowanego związku partnerskiego z małżeństwem pod względem prawnym”.³⁴ Nie chodziło o identyczność sytuacji, ale możliwość ich porównania.

W związku z tym w sprawie F. Hay ocenił sytuację osób zawierających PACS i zawierających małżeństwo i stwierdził, że obie instytucje pomimo różnic stanowiły formy związku cywilnego z wyznaczonym zakresem wzajemnych praw i obowiązków osób w nie wstępujących. Uznając porównywalność statusu małżonków i osób zawierających PACS w świetle postanowień dyrektywy 2000/78, Trybunał przyjął za istotny fakt, że w chwili zaistnienia okoliczności objętych postępowaniem głównym, dwie osoby jednej płci nie mogły we Francji zawrzeć ze sobą związku małżeńskiego.

Przypomnieć można w tym miejscu fragment z opinii Rzecznika Generalnego D. Ruiza-Jarabo Colomera do sprawy T. Maruko, który podkreślał, iż „spór [...] dotyczy nierówności między małżeństwami a związkami partnerskimi zawartymi w innej formie prawnej. Dlatego sprawą zasadniczą nie jest dostęp do małżeństwa, lecz konsekwencje obu modeli prawnych.” W tamtej opinii, dla Rzecznika Generalnego było istotne, „czy te dwa rodzaje związków zasługują na jednakowe traktowanie i w tym celu jest konieczne, by sąd krajowy rozstrzygnął, czy sytuacja prawna małżonków jest podobna do sytuacji osób tworzących zarejestrowany związek partnerski.”³⁵

Orzekając we wcześniejszych sprawach niemieckich, Trybunał doszedł do wniosku, że „od 2001 r., kiedy to wprowadzono do prawa niemieckiego

³³ Wyrok w sprawie F. Hay, pkt 33, por. ww. wyroki – T. Maruko, pkt 67–69 i J. Römer, pkt 42.

³⁴ Wyrok w sprawie J. Römer, pkt 43.

³⁵ Opinia Rzecznika Generalnego D. Ruiza-Jarabo Colomera do sprawy T. Maruko – pkt 99–100.

możliwość rejestrowania związków partnerskich dla osób tej samej płci, a więc sformalizowano tego typu wspólnoty, przyznając im pewien zakres uprawnień i obowiązków, stopniowo upodabniano tę instytucję do małżeństwa.” Podkreślił, że nawet w ocenie sądów niemieckich, poza różnicą płci w małżeństwie, nie istnieją różnice pomiędzy obydwoma stanami.³⁶

Prawo francuskie w momencie zaistnienia spornych zdarzeń w stopniu o wiele większym niż prawo niemieckie różnicowało pozycję związków rejestrowanych – PACS. Jak podnosiły sądy francuskie, nie można było wówczas mówić o całkowitym zbliżeniu obu stanów prawnych. Ustawodawca francuski ujednolicił bowiem status osób jednej płci na równi z rejestrowanymi konkubinami heteroseksualnymi, nie przyznając im wielu uprawnień przysługujących małżeństwom. Podkreślano, że sporne świadczenia nie były również dostępne dla osób heteroseksualnych, które zawarły PACS. Trybunał uznał ten argument za pozbawiony znaczenia, bowiem w jego opinii, osoby heteroseksualne mogły zawrzeć małżeństwo, natomiast pary homoseksualne nie.

Tym samym Trybunał poszedł dalej w ocenie kwestii istnienia dyskryminacji niż we wcześniejszych orzeczeniach niemieckich. Otóż w pkt 71–73 orzeczenia w sprawie T. Maruko, wywodząc dlaczego istnienie sytuacji porównywalnej implikuje stwierdzenie zaistnienia dyskryminacji bezpośredniej, Trybunał stwierdził, że to sąd krajowy powinien ocenić, czy sytuacja partnera homoseksualnego jest porównywalna z sytuacją małżonka w odniesieniu do możliwości uzyskania konkretnych świadczeń, do których stosuje się dyrektywę 2000/78. Rozstrzygając tamtą sprawę, odwołał się do opinii sądu niemieckiego kierującego pytanie prejudycjalne, który sam wskazywał na zrównanie zakresu praw i obowiązków związków rejestrowanych i małżeństw w prawie niemieckim.

Tymczasem pomimo że w sprawie F. Hay sądy francuskie podkreślały różnice w uregulowaniu sytuacji małżeństw i par zawierających PACS, Trybunał samodzielnie dokonał porównania ich sytuacji prawnej. Tym samym zaingerował we francuski porządek prawny i *de facto* odszedł od „zasady wyznaczania jurysdykcyjnego standardu minimalnego” w tym zakresie.³⁷ Można się zastanawiać, na ile było to dopuszczalne ze względu na ewolucję prawa francuskiego, która dokonała się w czasie zawisłości sprawy i przyjęcia przez Trybunał, że tym samym w momencie wyrokowania takie rozwiązanie jest zasadne. W uzasadnieniu orzeczenia Trybunał milczy na ten temat. Niemniej posunięcie Trybunału można uznać za próbę narzucenia standardu, co należy ocenić krytycznie z punktu widzenia poszanowania autonomii państw w zakresie stanu cywilnego.³⁸

³⁶ Wyrok w sprawie J. Römer, pkt 44–45.

³⁷ Por. M. Ziółkowski, *Problem wspólnotowego zakazu...* dz. cyt., s. 37.

³⁸ Por. M. Ziółkowski, *Problem wspólnotowego zakazu...* dz. cyt., s. 37.

Stwierdzenie dyskryminacji bezpośredniej wykluczyło możliwość powoływania się na jakikolwiek „cel podlegający słusznej ochronie” w rozumieniu art. 2 ust. 2 lit. b) dyrektywy 2000/78, albowiem dyrektywa przewiduje taką możliwość tylko wobec pośrednich form dyskryminacji.³⁹ Czy możliwe było powoływanie się na inne okoliczności uzasadniające nieprzyznawanie parom jednej płci pozycji jednakiej z małżeństwami? Wątpliwości związane z dopuszczalnością odstępstw od zasady niedyskryminacji ze względu na ochronę małżeństwa i rodziny gwarantowaną przez konstytucję państwa członkowskiego zgłaszane były w przywoływanej już sprawie J. Römer.⁴⁰ Trybunał nie udzielił wówczas odpowiedzi wprost na pytania sądu zgłaszającego pytanie prejudycjalne i ograniczył się do analizy zastosowania dyrektywy (więc zasady niedyskryminacji związanej z relacjami pracowniczymi) w przedstawionym mu stanie faktycznym.

W ocenie Trybunału, jeśli w jakikolwiek sposób związki osób jednej płci są uregulowane w danym państwie, to zawsze, gdy dochodzi do wypłaty jakichkolwiek świadczeń mogących uchodzić za wynagrodzenie w świetle dyrektywy 2000/78, pozostaje bezpośrednią dyskryminacją niezrównanie związków osób jednakiej płci z nupturientami wstępującymi w małżeństwo w klasycznym rozumieniu tego terminu.⁴¹

W doktrynie wyrażono ocenę, że w państwach, w których nie wprowadzono uregulowań prawnych statusu par osób jednej płci, osoby te mogłyby powoływać się na dyskryminację pośrednią w sprawach pracowniczych.⁴² Przyjmując to założenie, sądy polskie *de lege lata* mogłyby w sytuacji podniesienia zbliżonych roszczeń uznać sprawę za sprawę wspólnotową⁴³ i ewentualnie odmówić stosowania jakichś przepisów, jeśli stwierdziłyby, że naruszają one prawo unijne, niezależnie od tego, że w razie wątpliwości miałyby możliwość skierowania pytania prejudycjalnego do Trybunału Sprawiedliwości.⁴⁴

³⁹ Pkt 45–46 uzasadnienia w sprawie F. Hay.

⁴⁰ Pierwsze i drugie pytanie prejudycjalne sądu pracy w Hamburgu – orzeczenie w sprawie J. Römer.

⁴¹ Podobnie C. Tobler, K. Waaldijk, *Case C-267/06, T. Maruko...*, dz. cyt., 729.

⁴² J. Maliszewska-Nienartowicz, *Zakaz dyskryminacji ze względu...*, dz. cyt., s. 46; C. Tobler, K. Waaldijk, *Case C-267/06, T. Maruko...*, dz. cyt.

⁴³ D. Miąsik, *Sprawa wspólnotowa przed sądem krajowym*, EPS 2008, Nr 9, s. 16. i nast.

⁴⁴ Por. M. P. Baran, *Stosowanie z urzędu prawa UE przez sądy krajowe*, Warszawa 2014, s. 62. Autor komentuje tam sprawę Seda Kücükdeveci przeciw Swedex GmbH. & Co. KG., C555/07, wyr. z 19.01.2010.

Zakończenie

Dyrektywa 2000/78 obowiązuje już ponad 10 lat. Omawiane rozstrzygnięcie wskazuje kierunek orzecznictwa przyjęty przez Trybunał w sprawach związanych z jej stosowaniem i odrzucenie argumentacji opartej na wyłącznych kompetencjach państw członkowskich w zakresie stanu cywilnego.

Polska nie brała udziału w tworzeniu dyrektywy 2000/78, a polscy pełnomocnicy nie byli aktywni w sprawach związanych z jej stosowaniem. Kierunek, w którym zmierza Trybunał, nie pozostaje jednak obojętny dla Polski, także w chwili obecnej. Jeśli ustawodawca polski zdecyduje się uregulować sytuację prawną związków osób jednej płci, bez wątpienia będzie musiał wziąć pod uwagę omawiane rozstrzygnięcia. Analiza dotyczyć powinna wszelkich świadczeń o wymiarze ekonomicznym, związanych w jakikolwiek sposób ze stosunkiem pracy i stanem cywilnym. Niezależnie bowiem od sposobu, w jaki potencjalne regulacje byłyby ukształtowane, najprawdopodobniej zostaną uznane za porównywalne z małżeństwem, nawet gdyby nie było to bezpośrednią intencją ustawodawcy.

THE CIVIL STATUS OF THE HOMOSEXUALS
AND THE NON-DISCRIMINATION RULE
IN THE CASE-LAW OF THE COURT OF JUSTICE
OF THE EUROPEAN UNION AGAINST ON? A BACKGROUND
OF THE CASE NO C-267/12 – *FRÉDÉRIC HAY V. CRÉDIT
AGRICOLE MUTUEL DE CHARENTE-MARITIME
ET DES DEUX-SÈVRES*

The text shows impact of the EU law on the internal legal order in questions at the edge of competences of the Members States, as matters of civil status stay beyond the exclusive competences of the EU. The ECJ develops previous case-law concerning relation between the non-discrimination rule and sex-orientation in the labor matters. In the light of the Council Directive 2000/78/EC *establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation*, the CJEU treated the French PACS concluded by a homosexual couple at the same way as a marriage in spite of the fact that the French legislation had highly differentiated both statuses at the moment when the facts of the case took place. The provisions of “the bank collective agreement, [...] under which an employee who concludes a civil solidarity pact with a person of the same sex is not allowed to obtain the same benefits, such as days of special leave and a salary bonus, as those granted to employees on the occasion of their marriage, where the national rules of the Member State concerned do not allow persons of the same sex to marry” create a direct discrimination in the light of the Art.2(2)(a) of Directive 2000/78/EC.